

קבלת דיינים ועדים פסולים ע"י בעלי הדין

אלחנן שפירא

ראשי פרקים

- א. הקדמה.
- ב. קבלת דיינים פסולים - מאיזה תוקף?
  1. הודאת בעל דין על תנאי - שיטת הרשב"ם.
  2. בניית מערכת משפט - שיטת הרא"ש ביבמות.
  3. גמירת דעת - שיטת הרא"ש בבא מציעא.
- ג. מחלוקת הראשונים בדברי רב דימי.
  1. שיטת רש"י.
  2. שיטת תוספות.
  3. פסיקת ההלכה.
- ד. גדר 'חדא לריעותא ותרתי לריעותא'.
  1. שיטת הש"ך.
  2. שיטת הסמ"ע.
  3. שיטת הקצות.
  4. שיטת הנתיבות.
- ה. סיכום.

הקדמה

אמר לו: נאמן עלי אבא, נאמן עלי אביך נאמנים עלי שלשה רועי בקר, רבי מאיר אומר: יכול לחזור בו, וחכמים אומרים: אינו יכול לחזור בו. היה חייב לחבירו שבועה, ואמר לו: דור לי בחיי ראשך רבי מאיר אומר: יכול לחזור בו, וחכמים אומרים: אין יכול לחזור בו. (סנהדרין כד, א)

מצאנו במספר מקומות בש"ס כי ישנם אנשים מסוימים אשר מסיבות שונות נפסלו מלשמש כדיינים וכעדים הן מדאורייתא והן מדרבנן. אמנם, מהמשנה שלפנינו עולה כי ניתנה אפשרות מסוימת לבעלי הדין לקבל פסולים אלו כעדים וכדיינים על אף פסלותם זו.

במאמר זה אנסה לברר מהו התוקף ההלכתי - משפטי של קבלת פסולים אלו ובנוסף אנסה לברר האם קבלת פסולים אלו מוחלטת או שמא ישנה יכולת לבעלי הדין לחזור בהם מקבלתם זו.

קבלת דיינים פסולים - מאיזה תוקף?

מדברי המשנה עולה כי ישנה אפשרות לאדם לקבל עליו עדים ודיינים אשר נפסלו מהתורה. כברר מקדים להבנת סוגיה זו יש לברר כיצד התירה המשנה לקבל דיינים ועדים אשר התורה פסלה אותם מלשאת בתפקידים אלו? מהו התוקף ההלכתי - משפטי של קבלה זו, ומדוע לא יוכלו הצדדים לחזור בהם לאחר פסק הדין? מצאנו כמה מהראשונים אשר עסקו בשאלה זו.

הודאת בעל דין על תנאי (שיטת הרשב"ם)

אומר הרשב"ם¹:

...אלא יתן דכרבנן דהתם ס"ל וכ"ש היכא דקאמר תובע **נאמן עלי אבא ואביך שאם יפטרך מחול לך** דכ"ע מודו אפי' ר"מ דאין יכול לחזור בו שהרי מוחזק ועומד ומחילה דאיך כקנין דמי ואיכא למ"ד התם במחול לך מחלוקת אבל באתן לך דברי הכל יכול לחזור בו הלכך אצטרך ר' אבא לאשמועין דבאתן לך פליגי והלכה כדברי חכמים אע"ג דמסתבר טעמא דר"מ.

עפ"י הרשב"ם הבסיס לחיוב של בעלי הדין לשמוע בקול הדיין נובע מכח הודאת בעל דין (יכולת בעל הדין לחייב את עצמו אף כנגד מאה עדים שיאמרו להיפך). כלומר, אם בי"ד יכריעו שבעל הדין חייב הוא מודה ומשלם לבעל דינו.

נשאלת השאלה: אם בעל הדין יודע את האמת - שיודה, אבל הודאת בע"ד על תנאי, שהיא כהקניית רכוש ללא ביצוע קניין - לא מצאנו דבר כזה!?

קושייה זו ניתן לתרץ עפ"י דברי המהרי"ן לב²:

...דאם נוגע פסול משום קרוב א"כ לחוב אמאי נאמן דהא קרוב פסול בין לזכות בין לחוב, והעלה שם דהא דכשר לחוב היינו משום דאתינן עלה **מתורת חיוב ומתורת מתנה**, כיון דיכול אדם לחייב עצמו כשאינו חייב **זוה שמודה שחייב הוא כיאלו אמר חייב אני לך מנה ויכול לחייב עצמו**, וכמ"ש בעל התרומות (שער מ"ב ח"א ס" ט) וכו' ע"ש.

לפי דברי המהרי"ן לב עולה כי הודאת בע"ד הינה **התחייבות אפילו ללא קניין** מכיוון שכאשר אתה, בעל הדין, אומר שאתה חייב ממון לאדם אחר - זה בעצם להודות שממון שלו נמצא אצלך, ולא שצריך להעביר ממון שלך אליו (דבר שאכן צריך קניין). כוח זה ניתן לך, בעל הדין מכיוון שיש לך אפשרות, **אם רק תרצה**, לתת לו מתנה ולהקנות לו ממון שלך ללא קשר לחוב.

1. בבא בתרא, קכח, א ד"ה 'זחכ"א אינו יכול לחזור בו'.

2. מובא בקצות החושן סי' לד, סי"ק ד.

בניית מערכת משפט (שיטת הרא"ש ביבמות)

אומרת הגמרא (יבמות קא, ב):

אמר רבא גר דן את חבירו דבר תורה דכתיב שום תשים עליך מלך עליך הוא דבעין מקרב אחיך אבל גר דן את חבירו ואם היתה אמו מישראל דן אפילו ישראל ולענין חליצה עד שיהיו אביו ואמו מישראל... רב שמואל בר יהודה הוה קאי קמיה דרב יהודה, אמר ליה: סק תא לזירזא דקני לאצטרופי בי חמשה, לפרסומי מילתא; אמר ליה, תנינא: בישראל - בב"ד ישראל ולא בב"ד של גרים, ואנא גר אנא.

מסוגיה זו, העוסקת ביכולתם של גרים להתמנות לדיינים נראה כי אעפ"י שבאופן עקרוני גר שאמו מישראל ראשי לשמש כדיין במקרים רגילים, בהרכב ב"ד הדין בחליצה חל איסור על הגר להתמנות לדיין עד שיהיה גם אביו מישראל. את האיסור הנ"ל לומדת הגמ' מהפסוק "שום תשים עליך מלך... **מקרב אחיך** תשים עליך מלך, לא תוכל לתת עליך איש נוכרי אשר לא אחיך הוא" (דברים יז, טו).

מקשים הראשונים³ על גמרא זו: מדוע צריך פסוק מיוחד הפוסל גר מלדון בחליצה? מתרץ הרא"ש⁴:

אמר רבא גר דן את חבירו דבר תורה דכתיב שום תשים עליך מלך עליך הוא דבעין מקרב אחיך אבל גר דן את חבירו ואם היתה אמו מישראל דן אפילו ישראל ולענין חליצה עד שיהיו אביו ואמו מישראל... וי"ל דאיצטרך לפוסלו אפילו לחליצה של גרים שהיתה חורתן ולידתן בקדושה אי נמי **אי קבילי עלייהו היה כשר לדיני ממונות** ולחליצה לא מהניא קבלה, אצ' לדין של ישראל כשר לדון בלא כפייה דלא שייך שימה ודבר של שררה אלא בכפייה כי ההיא דלעיל בפ' החולץ (דף מה ב) רבא אכשריה לרב מרי בר רחל ומנייה בפורסי דבבל ואע"ג דכתיב שום תשים עליך מלך כל שימות שאתה משים לא יהו אלא מקרב אחיך כיון דאמו מישראל מקרב אחיך קרינא ביה אלמא לא בעינן מקרב אחיך אלא במילי דשררא וכפייה וכן עיקר וכן משמע בההיא דסנהדרין **הכל כשרין לדון לאתויי גר דמשמע בסתמא אפילו לדון ישראל וניחא נמי הא דאיצטרך למיפסליה לחליצה.**

כלומר, כיוון שבדיני ממונות (שהוא מקרה שנוגע לפרט), כמו גם בדינים נוספים ניתן למנות גר שאמו מישראל, כמו כל יהודי אחר, שיהיה דיין, היינו חושבים שאף בחליצה, שהוא לכאורה מקרה הנוגע לפרט, יתירו לגר לדון - לכן נצרכנו ללמוד מפסוק מפורש שאסור לו לדון.

מדברי הרא"ש עולה כי התוקף של בית דין זה ניתן נובע מכך שכשם שיש צורך ליצור מערכת משפט ברמה הארצית - חובה המוטלת על הסנהדרין, כך ישנה אפשרות לפרט לבנות לעצמו מערכת משפט אישית אשר תפסוק **בענייניו הפרטיים בלבד**. מערכת זו יכולה להיות מורכבת אפילו מדיינים פסולים.

3. שם, תוס' ד"ה ז'אנא גר אנא וכן ברא"ש פרק יב סימן ב.

4. שם.

גמירות דעת (שיטת הרא"ש בבבא מציעא)

ואע"ג דיש דברים דנקנין בדברים בעלמא בלא קניין כגון **נאמן עלי אבא נאמן עלי אביך נאמנין עלי ג' רועי בקר** דור לי בחיי ראשך דבאתן לך מחלוקת ואין יכול לחזור בו. התם דין הוא שיועיל כיון שיש להם תביעה זה על זה והם קבלו עליהם הדין. ולא דמי להיכא שאין להם תביעה זה על זה אלא שעתה מחייב את עצמו.⁵

לפי דברי הרא"ש עולה כי כאשר יש לצדדים תביעה זה על זה והם קיבלו דין שידון אותם הוא דן אותם מדין התחייבות. עניינה של התחייבות זו הוא הסכמתם של שני בעלי הדין לפני תחילת הדיון לקבל כל פסיקה של הדיינים. אמנם התחייבות זו צריכה קניין המעיד על **גמירות דעת**, אבל ישנם מקרים יוצאי דופן (כגון: מעמד של בי"ד, שבועה) שבהם ישנה גמירות דעת **אף ללא קניין**.

אם כן נסכם:

מקור	תוקף קבלת הדיינים
רשב"ם, בבא בתרא	מתוך יכולתו של בעל הדין הודאת בעל דין מותנית
רא"ש, יבמות	היכולת ליצור מערכת משפט אישית הפוסקת לפרט כדוגמת מערכת המשפט הארצית
רא"ש, בבא מציעא	דין התחייבות הכוללת גמירות דעת אשר במקרים חריגים לא מצריכה קניין (מעמד בי"ד, שבועה וכדו')

דברי רב דימי

אומרת הגמרא (סנהדרין כד, א): אמר רב דימי בריה דרב נחמן בריה דרב יוסף: כגון דקבליה עליה בחד". נחלקו הראשונים בשאלה כלפי מי מופנים דברי רב דימי ומה הוא בא לחדש בדבריו. האם דבריו מוסבים על דברי רבנן או על דברי רבי מאיר?

שיטת רש"י

ד"ה 'דקבליה עליה בחד' - 'דיינא, ואף על גב דאיכא תרי אחריני בהדיה, אמר ר' מאיר: יכול לחזור בו'.⁶

אומר רש"י כי לולא דבריו של רב דימי יכולנו להבין כי נקודת מחלוקתם של רבי מאיר וחכמים היא רק כאשר ישנם שני דיינים פסולים או יותר בהרכב בי"ד (תרתיה לריעותא), אבל כאשר ישנו דין פסול אחד בלבד (חדא לריעותא) מודה רבי מאיר לחכמים שלא יוכל לחזור בו

5. בבא מציעא, פרק ה סימן ע.

6. שם.

לאחר גמר דין. לכן בא רב דימי וחידש לנו בדברי רבי מאיר שאעפ"י שישנם עוד שני דיינים כשרים בדין יכול בעל הדין לחזור בו.

שיטת תוספות

ד"ה 'אמר רב דימי' -

פירש הקונט' דאפילו הכי קאמר ר' מאיר דיכול לחזור בו ולא נהירא דכיון דלרבותא נקטיה הוה ליה למימר לא צריכא כו' דמדקאמר כגון משמע דדוקא קא אמר כגון דקבליה עליה בחד על כן נראה דאמילתייהו דרבנן קאי דדוקא כגון דקבלוה עליה בחד דחדא לריעותא הוא דאיכא קאמרי רבנן דאינו יכול לחזור בו אבל אי קבליה עליה כבי תרי יכול לחזור בו אף לרבנן כיון דאיכא תרתי לריעותא⁷.

עפ"י דברי התוספות באו דבריו של רב דימי וחידשו לנו בדברי רבנן. כלומר, אכן כאשר יש 'חדא לריעותא' חולקים ר"מ ורבנן אבל במקרה של 'תרתי לריעותא' מודים רבנן לרבי מאיר שיוכל לחזור בו.

את קושייתו של תוספות על רש"י ניתן לבאר היטב מתוך דברי הראש⁸ שסובר כתוספות. את שיטתו מוכיח הראש מתוך לשון הגמרא: "זמדקאמר **כגון** ולא קאמר **אף על גב** דקבליה עליה בחד משמע דאמילתייהו דרבנן קאי דסברי רבנן דוקא קבל עליה בחד דליכא אלא חדא לריעותא הוא דאין יכול לחזור בו".

כלומר, אם נקודת המחלוקת בין רבי מאיר לחכמים הייתה גם 'בחדא לריעותא' וגם 'בתרתי לריעותא' היה רב דימי משתמש בלשון **אף על גב** - שהוא ביטוי המשמש להרחבה של הכלל. אולם, מכיוון שנקט רב דימי בלשון **כגון**, שהוא ביטוי המשמש לצמצום וייחוד, מסתבר כי **רק** כאשר קיבלו 'חדא לריעותא' נחלקו רבנן אבל 'בתרתי לריעותא' מודים רבנן לרבי מאיר שיוכל לחזור בו אף לאחר גמר דין, וכן פסק גם הנמוקי יוסף⁹.

קושי בשיטת התוספות

במסכת שבועות (מב, א) מובא: "הוא דא"ל לחבריה: מהימנת לי כבי תרי כל אימת דאמרת לא פרענא, אזל פרעיה באפי תלתא, אמר רב פפא: **כבי תרי הימניה**, כבי תלתא לא הימניה".

הסוגיה הנ"ל עוסקת במקרה בו אדם מקבל את **בעל דינו** כשני עדים כשרים, שהיא קבלה 'בתרתי לריעותא', מכיוון שבעל הדין פסול לעדות משני טעמים, גם מכיוון שהוא נוגע בעדותו וגם מפני שהאמינו כשני עדים. אומרת הגמרא כי אין באפשרותו של בעל הדין הראשון לחזור בו מקבלו זו. אם כן, קשה לנו על שיטת התוספות, הראש ונמוקי יוסף מכיוון שהם סוברים כי אם קיבל עליו דיינים או עדים שיש להם 'תרתי לריעותא' אזי יכול לחזור אף לאחר גמר דין?

7. שם.

8. ראש פרק ג, סימן ד-ה.

9. סנהדרין ד, א מדפי הרי"ף, ד"ה גמרא.

מתרץ הנמוקי יוסף כי במקרה הנ"ל מדובר שהם עשו קניין על סיכום זה לפני תחילת הדין, והרי כבר הובא בהמשך סוגייתנו ששאלו את שמואל והוא פסק כי אין לאחר קניין כלום ואין בעלי הדין יכולים לחזור בהם.

הרא"ש מביא את דבריו של הגאון שלא מקבל את תירוץ הנמוקי יוסף מכיוון שהוא סובר כי קניין זה הינו קניין טעות ובטל הוא מעיקרו מכיוון שעיקריו סותרים את דברי תורה שהתורה אמרה "על פי שנים עדים" ואין לנו לשנות מדברי תורה.

לכן סובר הרא"ש, כי אין צורך לתרץ את קושיית הגמרא משבועות כשיטת הנמוקי יוסף ואין הדבר תלוי בקניין כללי¹⁰, אלא שבדיני ממונות ישנה אפשרות לבעלי הדין לקבל על עצמם תנאים כרצונם לפני תחילת הדין ואם אכן הייתה התניה כזו נאמן בעל הדין אפילו כנגד עדים המכחישים אותו. וכך מופיע בדברי הרא"ש:

...אלא כיון שקבל עליו הלוה שיהא המלוה נאמן לומר שלא נפרע (סגי) ואפילו עדים

מעידים שפרעו הרי האמינו עליו ופסל כל העדים המכחישים דבריו **וכל תנאי שבממון**

קיים. כאדם האומר אל תפרעני אלא בפני פלוני ופלוני שאין צריך קנין אלא קבלה...

עפ"י תרוץ זה ניתן להבין את סברתם של התוספות, הרא"ש והנמוקי" שרק 'בתדא לריעותא' אינו יוכל לחזור ואילו 'בתרתי לריעותא' יכול לחזור בו מכיוון שהדבר תלוי בדרך בה קיבלנו את הדיינים או העדים. כלומר, אם קיבלו את הדיינים או העדים עפ"י תורת המשפט והעדות ישנה הגבלה מסוימת והיא שאי אפשר לקבל חריגה מעבר לחיסרון אחד בדיינים או בעדים. אבל אם קיבלו עליהם את הדיינים או העדים כקבלה בעלמא זוהי בעצם עסקה שמתבצעת בין בעלי הדין ובה ניתן לחרוג מהכללים אותם קבעה המשנה, ולקבל אף עדים ודיינים הפסולים בכל הפסולים שבעולם, אעפ"י שאין עליהם שם דין או עד כלל - בתנאי שדבר זה מוסכם על שני הצדדים, ככל תנאי שבממון שמתקיים.

עלינו לברר האם סברה זו תואמת לשיטות שהצגנו בתחילת המאמר בעניין תוקפה הלכתי - משפטי של קבלה זו, מכיוון שישנה חשיבות לדרך ולכוונה בה קיבלו בעלי הדין את הדיינים והעדים הפסולים. אם נעמיד את תוקף קבלתם של הפסולים מדין **הודאת בע"ד על תנאי**, הרי שכל קבלתם היא מדין מתנה ואין חשיבות לתורת המשפט והעדות כלל. לחלופין, אם נעמיד את תוקף קבלת הפסולים עפ"י השיטה שסוברת כי תוקף קבלתם הוא מדין בניית מערכת משפט פרטית כעין מערכת המשפט הציבורית - כללית, הרי שודאי שהקבלה היא בתורת המשפט והעדות. אם כן, הדרך בה קיבלו בעלי הדין את הדיינים או העדים עליהם שייכת אך ורק לדעת הסוברים כי קבלתם של הפסולים היא משום גמירות דעת (שיטת הרא"ש בבבא מציעא) מכיוון שעפ"י שיטה זו דעתו וכוונתו של האדם הם הקובעים את תוקף קבלתם של הדיינים והעדים הפסולים.

10. להלכה פוסק הרא"ש כי ישנו תוקף הלכתי לקניין זה - בניגוד לשיטתו של הגאון.

ראייה נוספת ליכולת של בעלי הדין לקבל עליהם תנאים כרצונם ניתן למצוא בדברי הר"ן¹¹:

מדאמרין בתוספתא מעשה באחד שנתחייב לחבירו שבועה בב"ד ונדר לו בחיי הקרן
וקבל עליו כלומר שקבל עליו בעל דינו שתעלה לו שבועה מחיי הקרן כאלו היתה שבועה
שילמה וזכין שעשה שבועה זו לא היה יכול לחזור, וודאי שאין לך גוזמא יותר גדולה מזו
ואפ"ה אינו יכול לחזור ב¹².

פסיקת ההלכה

שיטת הרמב"ם

מי שקבל עליו קרוב או פסול בין להיותו דיון בין להיותו עד עליו, אפילו קבל אחד מן
הפסולים בעבירה כשני עדים כשרים להעיד עליו או כשלשה בית דין מומחין לדון לו, בין
שקבל על עצמו לאבד זכויותיו ולמחול מה שהיה טוען על פיהו, בין שקבל שיתן כל מה
שיטעון עליו חבירו בעדות זו הפסול או בדינו, אם קנו מידו על זה אינו יכול לחזור בו, ואם
לא קנו מידו יכול לחזור בו עד שיגמר הדין, נגמר הדין והוציא הממון בדין זה הפסול או
בעדותו אינו יכול לחזור¹³.

כלומר, הרמב"ם פוסק כשיטת רש"י והר"ן שאין הבדל בין 'חדא לריעותא' ובין 'תרתי לריעותא'
ולדעת רבנן בשניהם אינו יכול לחזור בו לאחר גמר דין, אבל לפני גמר דין לכולי עלמא יכול
לחזור בו. בנוסף, לעניין קניין פוסק הרמב"ם כשיטת הרא"ש והנמוק"ק שקניין מועיל ולא יכול
לחזור בו, וכן פסק השולחן ערוך¹⁴.

שיטת הטור

והא דמהני קבלת פסול דווקא שקבלו במקום אחד דליכא אלא חדא לריעותא וה"ה נמי
אם קבל כשר אחד במקום ב'. אבל קבל עליו פסול אחד במקום שנים כשרים דאיכא
תרתי לריעותא אפילו נגמר הדין על פיו יכול לחזור בו ואם קנו מידו אינו יכול לחזור בו
אפילו שקבל עליו הפסול במקום שנים¹⁵.

הטור חולק על הרמב"ם ופוסק כשיטת התוספות והרא"ש שסוברים כי דבריו של רב דימי
מוסבים על דברי רבנן. כלומר, היכולת של בעלי הדין לקבל דיון או עד פסולים הינה רק
כאשר ישנו 'חדא לריעותא' ואז אין יכולים בעלי הדין לחזור בהם לאחר גמר הדין. אבל כאשר
ישנם 'תרתי לריעותא' ודאי שאף לדעת רבנן יכול לחזור בו. וכן מובא ברמ"א:

ויש חולקים וס"ל דדוקא אם קבל קרוב או פסול בדין אחד או בעד אחד, אבל אם קבלו
כתר, דאיכא תרתי לריעותא, אפילו אחר גמר דין יכול לחזור בו, וכן הסכמת רוב הפוסקים,
אבל אם קנו מידו בכל ענין לא יכול לחזור¹⁶.

11. סנהדרין דף כד, א, ד"ה אמר רב דימי.

12. הר"ן הביא את התוספתא הנ"ל ע"מ לתרץ כי אין שינוי ביכולתם של בעלי הדין לחזור בהם בין אם קבלו בחדא לריעותא ובין
אם קיבלו 'כתרתי לריעותא' כשיטת רש"י, החולקת על שיטת התוספות והרא"ש.

13. הלכות סנהדרין פ"ז הלכות ב'-ג.

14. ח"מ, סימן כ"ב סעיף א'.

15. טור חושן משפט סימן כב.

16. שו"ע, ח"מ סי' כ"ב סעיף ב' בהג"ה.

גדרי חדא לריעותא ותרתי לריעותא

ראינו כי בניגוד לרמב"ם ולשו"ע הכריע הרמ"א במחלוקתם של הראשונים בדברי רב דימי כשיטת התוספות, הרא"ש והנמוקי יוסף. כלומר, מחלוקתם של רבי מאיר ורבנן היא רק לעניין חדא לריעותא, אבל בתרתי לריעותא מודים רבנן לרבי מאיר שיכול לחזור בו אף לאחר גמר דין.

נחלקו נושאי הכלים על השו"ע בשאלה מהי ההגדרה של ריעותא? האם את חסרונות הדיינים מונים עפ"י סוגי החסרונות (חלוקה לקטגוריות) או שכל חסרון וחסרון בכל דין ודיין מתווסף למניין הריעותות?

שיטת הש"ך¹⁷

לדל הטור, והא דמהני קבלת פסול, דוקא שקיבלו במקום אחד דליכא אלא חדא לריעותא, וה"ה נמי אם קיבל כשר אחד במקום שנים כו', ולא כתבו במקום שלשה, **משמע דוקא שנים** וכן להדיא בעיר שושן (סעיף א') **דאם קיבל פסול כב' וכן אם קיבלו כשר כב' הוי תרתי לריעותא**.

כלומר, הש"ך פוסק כי כל חסרון וחסרון בכל דין ודיין מתווסף למניין הריעותות. לדוגמא: קבלת עד כשר אחד 'כבי תרי' הוא רק 'חדא לריעותא' מכיוון שלדיין זה ניתן כוח של שני דיינים. אבל, דין כשר אחד במקום שלושה זה כבר נחשב 'תרתי לריעותא' מכיוון שחסרים לנו שני דיינים.

שיטת הסמ"ע¹⁸

נראה דאם קיבל עליו כשר אחד במקום שלושה דיינים וגמר הדין, דאיני יכולים לחזור בו, **דאין זה מיקרי חדא לריעותא דשם חד הוא**, ודוקא בקיבל עליו קרוב או פסול אחד במקום שנים **דאיכא תרתי שמות לריעותא**, חדא דקיבל עליו מי שהוא פסול להיות כשר, והשני דמקבל להיות יחיד כרבים, הוא דלא מהני...

הסמ"ע חולק על הש"ך ופוסק לפי שיטת החלוקה לקטגוריות. כלומר, כאשר ישנו **שם פסול אחד** על הדיינים. לדוגמא: דין אחד כשר במקום בית דין נחשב רק 'כחדא לריעותא' ואין זה נחשב כתרתי לריעותא למרות שחסרים **שני** דיינים. אבל אם הדיין היחידי שלנו הוא גם פסול, אזי יש כאן שתי ריעותות (בעיה בשתי קטגוריות).

כראייה לדברי הסמ"ע ניתן לראות את דברי התומים¹⁹ שמוכיח מהמשנה שלנו העוסקת בשלושה רועי בקר. מכיוון ששלושת רועי הבקר פסולים יש לנו 'תלתא לריעותא', ואם ההלכה היא כשיטת הש"ך מדוע לא יוכל לחזור בז' אם כן, ודאי שמכיוון שהפסול שלהם הוא **באותה הקטגוריה** הרי זה נחשב רק 'כחדא לריעותא' ואין יכול לחזור בו.

17. שו"ע, חרמ סי' כ"ב ס"ק ב'.

18. שם, ס"ק ו'.

19. שם, ס"ק ב'.

שיטת הקצות²⁰

וא"כ על כרחך צ"ל דקבלה היה להיות במקום מומחה, א"כ זה ודאי לא חשיב תרתי לריעותא דהא ליכא אלא פסול חד הדיוט יחיד במקום יחיד מומחה, וא"צ לפרש כסמ"ע יחיד במקום רבים.

עפ"י שיטת הקצות רק שינוי באיכות הדיין, מהדיוט ליחיד מומחה, נחשב כחדא לריעותא²¹. אבל אם קיבל יחיד כבית דין של שלושה, כלומר שינוי בכמות הדיינים - אעפ"י ששם פסול אחד עליהם הרי זה 'תרתי לריעותא' ויוכלו בעלי הדין לחזור בהם.

...דכיון דעיקר הטעם דמהני קבלה בחדא לריעותא ולא בתרתי לריעותא היינו משום דהוי כמו גוזמא לקבל תרתי לריעותא וכמ"ש הרמב"ן ז"ל הכי לא גמר ומקני, וא"כ בקיבל עליו שלשה קרובים אין לך גוזמא יותר מזה ולא מהני הקבלה...

הקצות סובר כי הטעם שבתרתי לריעותא יכולים בעלי הדין לחזור בהם, הוא מכיוון שכאשר יש צירוף של ריעותות בבית הדין דבר זה נחשב כגוזמא ובמקרה כזה אעפ"י שבעל הדין קיבל בפיו אין זו קבלה של 'גמר ומקני'.

את הוכחת התומים לדבריו של הסמ"ע מדברי המשנה לגבי 'שלושה רועי בקר' דוחה הקצות בשני אופנים:

א. אמנם משלשה רועי בקר אינו מוכח כלל דהא קי"ל בחד דגמיר סגי והא דבעינן שלשה משום יושבי קרנות... וא"כ כיון דסגי בחד דגמיר לא הוי אלא חדא לריעותא.

כלומר, סוף סוף על מנת לדון דין כשר מספיק לנו דיין אחד 'דגמיר'. אם כן, כאשר אנו מעלים אחד מרועי הבקר ממדרגת 'רועה' למדרגת 'גמיר' יש כאן רק 'חדא לריעותא', והשימוש בשני הרועים הנוספים אינו משום כשרות ב"ד הוא, אלא משום גזירה כנגד יושבי הקרנות.

ב. ...ואפילו לדעת הרמ"ה דצריך שלשתן גמירי מ"מ לפי מ"ש הקבלה הוא במקום יחיד מומחה וא"כ גם רועי בקר בכלל קבלה זו וסגי בחד ולא הוי תרתי לריעותא...

אומר הקצות כי אף לשיטת מי שסובר שלא די בדיין אחד 'דגמיר' ניתן להוכיח מדינו של מומחה לרבים שיכול לדון יחיד. כלומר, שינוי רק את איכות הדיין - מרועה בקר למומחה לרבים, אבל במספר הדיינים לא חל שינוי. לפי זה ישנה רק ריעותא אחת ולכן נדחית הוכחת התומים משלושה רועי בקר.

על הדחייה הראשונה של הקצות ניתן להקשות עפ"י דברי הר"ן (דף כג, ד"ה 'זאמר רב דימי') שאמר כי לולא דברי רב דימי היינו חושבים כי בשלושה רועי בקר יוכל לחזור בו מכיוון שיש לנו 'תלתא לריעותא'. כלומר, לא מספיק לנו רק דיין אחד שיהיה 'גמיר', כדברי הקצות.

ומתרצים, שאף לשיטת הר"ן אין צריך לשלושת הדיינים יהיו 'גמיר' אבל על מנת שיוכלו לשבת בדין הם מוכרחים שתהיה להם לפחות את היכולת לסבור סברות. א"כ כאשר אין לנו

20. שם, ס"ק א'.

21. אמנם, בשער המשפט סי' י"ד ס"ק ג' חלק על הקצות וכתב שקבלה של יחיד הדיוט כדין מומחה נחשבת 'תרתי לריעותא', ואף בקבלה זו יוכלו בעלי הדין לחזור בהם.

אפילו דיין אחד 'גמיר' ישנם שני חסרונות בבית הדין - גם אין דיין 'גמיר' וגם אין ביכולתם של השניים האחרים לסבור סברות חדשות בדיון מבלעדי הדיין 'הגמיר'.

לפי תרוץ קושייה זו בדברי הר"ן ניתן לקבל את הוכחת התומים משלושה רועי בקר' שהרי יש לנו מספר בעיות בבית הדין ועדיין זה נחשב רק כ'חדא לריעותא'. אלא שעדיין קיימת הדחייה השנייה בדברי הקצות מ'דיין מומחה' שאותה אין לנו כיצד לדחות.

בנוסף, סובר הקצות, שאין זה משנה באיזו לשון מקבל בעל הדין את הדיין המומחה עליו, מכיוון שבין אם קבלו כמומחה לרבים ובין אם קבלו כבית דין של שלושה לעולם לא יהיה לאדם אחד כוח של ב"ד של שלושה, אלא כדיין מומחה אחד בלבד.

שיטת התיבות²²

התיבות סובר כי את הריעותות ניתן למנות לפי חלוקה לקטגוריות או לפי מס' דיינים פסולים. כלומר, אם יש לנו כמה דיינים שפסולים מאותו טעם, או אפילו אם יש לנו כמה חסרונות באותו הדיין (כגון: קרוב וגזלן) לא נמנה את הריעותות אלא כ'חדא לריעותא' עד שיהיו לנו לפחות שני דיינים אשר פסולים מטעמים שונים.

את דחייתו השנייה של הקצות על הוכחת התומים (קבלת דיין מומחה) דוחה התיבות בעזרת הטענה שהפסול בשלושה רועי הבקר אינו רק משום שהם לא 'גמיר' כדברי הקצות, אלא גם מכיוון שגזרו עליהם שיהיו פסולים מחשש שהם גזלנים²³. אם כן, יש לנו כאן שני חסרונות ברועים אלו ועדיין לפי דעת רבנן במשנה אין יכול לחזור בו, כלומר אין כאן 'תרת' לריעותא'.

בהמשך דבריו מקשה התיבות על דברי התומים²⁴ האומר שאישה קרובה שיש בה שני פסולים נחשבת 'תרת' לריעותא' כלומר, אדם שהוא קרוב ופסול יש בו 'תרת' לריעותא'. פסיקה זו נראית סותרת, לכאורה, את הוכחת התומים משלושה רועי בקר, מכיוון שגם בהם ישנם שני פסולים והתומים הרי פסק ששלושה רועי בקר הם כ'חדא לריעותא'. לכן סובר התיבות שהפסולים נמנים באדם ולכן אפילו אם יש באדם אחד כמה פסולים, כדוגמת אישה וקרוב, הוא עדיין נחשב רק כ'חדא לריעותא'.

את קושיית התיבות על דברי התומים בין רועי בקר לבין אישה קרובה ניתן לתרץ כך: התומים סובר שכאשר הפסול הוא באותו העניין, לדוגמא: אדם שהוא גם גזלן וגם משחק בקובייה נפסל פעמיים מאותו הטעם (חשוד על הממון), יהיה רק 'חדא לריעותא'. אבל כאשר הפסול נובע מכמה מקורות שונים, כגון: אישה קרובה הפסולה מעצם היותה אישה עפ"י גזירת הכתוב וכן מעצם היותה קרובה עפ"י גזירה נוספת - ודאי שזה נחשב כ'תרת' לריעותא'.

גם בעניין חשיבות לשון קבלת הדיינים חולק התיבות על הקצות וסובר שישנה חשיבות לשון קבלת הדיינים. כלומר, אם אמר שיקבלם כב"ד של שלושה אי אפשר למנות מומחה לרבים במקומם מכיוון שישנם הבדלים בסמכות הדיינים וביכולתם בין בית דין של שלושה

22. שם, ס"ק ג.

23. במשובב נתיבות משיב על כך הקצות כי המשנה שלנו נכתבה לפני שרבנן גזרו על רועי בקר שיהיו פסולים, ולכן הפסול היחיד שהיה לשלושת רועי הבקר הוא רק משום שהם לא גמיר. אם כן, עדיין יש לנו רק 'חדא לריעותא' אין מקום להוכחת התומים.

24. שם, ס"ק ו.

ובין דיין מומחה (הודאה, קבלת עדות והחלפת הטענות). אם כן, לפי הנתיבות, ישנה יכולת לאדם לקבל דיין יחידי כבית דין של שלושה והוי כ'חדא לריעותא'.

אם כן נסכם את שיטות האחרונים במחלוקת זו:

ש"ך	כל חסרון וחסרון נמנה בכל דיין ודיין ואין זה משנה מהו מקור החסרונות והאם הם שייכים לאותו שם פסול.
סמ"ע	דיין אחד יכול לשמש כבי"ד מכיוון שיש כאן שינוי מקטגוריה אחת (לשנייה) ממדיין אחד לבית דין של שלושה) וזהו רק 'חדא לריעותא'.
קצות	אדם אחד יכול לשמש כבית דין רק בתור יחיד מומחה ולא כבי"ד של שלושה מכיוון שאם נקבל אותו כבי"ד של שלושה יהיה לנו 'תרת' לריעותא' ולא תועיל הקבלה 'כיוון דהוי כמו גוזמא... ולהכי לא גמר ומקני'.
תומים	ניתן לקחת בעיה אחת ולשכפל אתה כמה פעמים ולכן אף שלושה קרובים יכולים לשמש כבי"ד. אבל אם ישנם חסרונות שנובעים ממקורות שונים א"א לקבלם כבי"ד מכיוון שדבר זה ייחשב 'תרת' לריעותא'.
נתיבות	אף אם ישנן כמה בעיות שנובעות ממקורות שונים ניתן לקבלם ואין כאן 'תרת' לריעותא'.

סיכום

במאמר זה עסקנו בקבלת דיינים ועדים פסולים ע"י בעלי הדין. ראשית עסקנו בברור התוקף המשפטי - הלכתי בקבלתם של עדים ודיינים פסולים ומצאנו כי ישנם שלוש שיטות:

- * שיטת הרשב"ם - הודאת בעל דין על תנאי.
- * שיטת הרא"ש ביבמות - בניית מערכת משפט.
- * שיטת הרא"ש בבבא מציעא - גמירות דעת.

לאחר מכן עסקנו בביאור מחלוקתם של רבי מאיר ורבנן בדברי רב דימי "כגון דקבלי עליה בחד".

* שיטת רש"י - דברי רב דימי מוסבים על דברי רבי מאיר ונקודת מחלוקתם של רבנן ורבי מאיר היא הן ב'חדא לריעותא' והן ב'תרת' לריעותא'. וכן פסקו הר"ן, הרמב"ם והשו"ע.

* שיטת תוספות - דבריו של רב דימי מוסבים על דברי רבנן ומחלוקתם הינה אך ורק ב'חדא לריעותא', אבל ב'תרת' לריעותא' מודים רבנן לרבי מאיר שיכול לחזור בו. וכן פסקו הרא"ש, הטור והרמ"א.

על שיטת התוס' הקשנו מדברי הגמרא במסכת שבועות לגבי אדם שקיבל את בעל דינו כשני עדים כשרים שהיא קבלה כ'תרת' לריעותא' ותרצנו שני תירוצים:

- * במקרה הנ"ל בוצע קניין בין בעלי הדין לפני תחילת הדין. (שיטת הנמוקי יוסף).
  - * בדיני ממונות יכולים בעלי הדין לקבל על עצמם לפני תחילת הדין תנאים כרצונם ללא הגבלה. (שיטת הרא"ש).
- בנוסף עסקנו במחלוקת של נושאי הכלים של השו"ע עפ"י פסיקת הרמ"א בגדרי 'חדא לריעותא' ו'תרת' לריעותא'. (ראה טבלה לעיל).